

Historiantutkimuksen vaikuttavuus

■ Edustava historioitsijajoukko kokoontui äskettäin keskustelemaan Suomen Akatemiaan historiantutkimuksen vaikuttavuudesta. Pyöreän pöydän paneeliin osallistuivat akatemiaprofessori Marjatta Hietala, professorit Petri Karonen, Kimmo Katajala, Laura Kolbe ja Juha Siltala sekä dosentti Anu Korhonen. Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan työryhmä käyttää keskustelun tuloksia valmistellessaan arviota eri tieteenalojen ja tutkimusrahoituksen vaikuttavuudesta osana ensi vuonna julkaistavaa Suomen tieteen tilaa ja tasoa koskevaa katsausta.

Hyöty ja tulosvastuu

Miksi historioitsijoiden pitäisi puhua vaikuttavuudesta? Eikö se ole mahdotonta, koska mahdollinen vaikutus on ennustamaton, epäsuoraa ja vasta pitkän ajan kuluttua havaittavaa? Eikö se ole myös tarpeetonta, koska sivistyneen yhteiskunnan tulisi ymmärtää historian ja muun humanistisen tutkimuksen arvo ja merkitys muutenkin?

Moni humanisti ajattelee niin, mutta vaikuttavuus on tiedepolitiikan uusiin mahtisana. Varsinkin Suomen Akatemia on siitä kiinnostunut. Jo vuonna 2003 ilmestyneessä Suomen tieteen tilan ja tason katsauksessa käsiteltiin laajasti vaikuttavuutta. Seuraavaan julkaisuun toimikunnat saavat taas valmistella uusia vaikuttavuusraportteja.

Hyötyä ja tulosvastuuta korostava ajattelu on lisännyt vaikuttavuusvaatimuksia tietelle. Kun yhteiskunta sijoittaa julkisia varoja, se pitää oikeutenaan kysyä vastinetta.

Vaikka tutkimusrahoitus on kasvanut voimakkaasti, kilpailu rahasta on tiivistynyt vielä enemmän. Koveneva peli näkyy sekä tieteessä että tieteen ja muiden elämäntilanteiden välillä. Vaikuttavuus tulee esiin, kun kysytään, kenelle ja mihin rahaa on jaettava tai miksi tiede ansaitsee rahat paremmin kuin terveydenhoito, poliisitoimi tai suora yritystuki.

Rahan näkökulma hallitsee vaikuttavuuskeskustelua. Panostuksen tulee maksaa itsensä takaisin. Tieteen odotetaan olevan tehokas tuotantovoima, jonka kansallinen tehtävä on Suomen elinkeinoelämän kilpailuedellytysten parantaminen globaalissa markkinataloudessa.

Kaksi selviytymisstrategiaa

Humanistit ovat soveltaneet keskustelussa kahta strategiaa. Yhtäältä on todettu, että kaikkia arvoja ei voida mitata rahassa. Tutkimuksen vaikutus pyritään rajaamaan tieteen sisälle. Tietoa pidetään jo itsessään arvokkaana, eikä välineellistä hyötyä haluta erikseen perustella. Sivistyneen yhteiskunnan vaaditaan tukevan tiedettä aivan kuten taidetta ja muuta kulttuuria.

Tiedettä pyritään näin suojelemaan talouselämän käytännöiltä ja periaatteilta. Hyödyn, tehokkuuden, tulosvastuun, kilpailun, mitattavuuden ja vaikuttavuuden käsitteet torjutaan sivistykseen ja tieteen autonomiaan vetoamalla. Ongelma on riippuvuus ulkopuolisesta yhteiskunnasta, jolle on perusteltava sivistyksen ja autonomian arvo, jotta tukea tietelle heltäisi. Silti ainakin tie-

deyhteisön sisällä on pakko keskustella siitä, mikä on hyvää, tuloksellista ja vaikuttavaa.

Toinen strategia on hyväksyä yhteiskunnan haaste. Puhutaan vaikuttavuudesta ja jopa hyödystä, mutta samalla osallistutaan myös keskustelusääntöjen määrittelyyn ja käsitteiden tulkintaan. Tämä on ollut Suomen Akatemian linja.

Pääjohtaja Raimo Väyrynen on korostanut vaikuttavuuskeskustelun tärkeyttä mutta myös vaikeutta. Kaiken tutkimuksen hyödyllisyydestä tulee voida puhua, kunhan hyödyn käsite ymmärretään riittävän laajasti. Laventaminen tarkoittaa välillisten ja ajan kuluessa ilmenevien vaikutusten huomioon ottamista. Yksittäiset tutkimustulokset saavuttavat usein merkityksensä vain laajemmassa kokonaisuudessa. Vaikuttavuuskeskustelu on Väyrysen mukaan yhdistettävä kysymykseen laadusta, koska vain korkea-asteinen tutkimus voi olla todella vaikuttavaa.

Vaikuttavuuden kriteerejä on täsmennettävä. On otettava huomioon vaikuttamisen monet kanavat. Tutkija vaikuttaa julkaisujensa kautta, mutta myös opetuksessa ja hallinnossa sekä asiantuntijatehtävissä ja kansalaistoiminnoissa. Julkaisut ja tulosten esittämisen tavat jakautuvat moneen ryhmään. Yleisöä ovat muut tutkijat, opiskelijat ja tiedeyhteisön ulkopuoliset. Epäsuoraan vaikuttavuuteen on laskettava myös tiedon ja ymmärryksen kasvu, joka johtaa ongelmien näkyväksi tekemiseen ja kannustaa yhteiskunnalliseen keskusteluun. Vaikuttavuus on monimutkainen verkosto, jonka kautta tutkimustietoa hyödynnetään ja inhimillistä hyvinvointia edistetään.

Hyödyn monet merkitykset

Vaikuttavuuskeskusteluun suopeasti suhtautuvan strategian ongelma on jopa lavenneen hyödyn käsitteen kapeus. Tieteellisen tutkimuksen arvo ei typisty ulkoiseen ja

välineelliseen. Suomen Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan puheenjohtaja Arto Mustajoki on puolustanut kantaa, jonka mukaan kaiken tutkimuksen tulisi viime kädessä edistää ihmisen hyvinvointia. Monen mielestä tieteen tavoite on kuitenkin totuus hyvinvoinnista riippumatta.

Tutkimus voi joka tapauksessa edistää hyvinvointia tuottamatta ulkoista hyötyä. Se voi tuottaa kahdenlaisia tuloksia: hyvinvointia edistäviä välineitä mutta myös sen itsessään arvokkaita osatekijöitä. Perustutkimuksen tulokset tyydyttävät ihmisen älyllistä uteliaisuutta. Ihmistieteellinen tutkimus luo lisäksi inhimilliseen elämään kuuluvia kommunikaation muotoja sekä moraalista ja kulttuurista tietoisuutta. Tämä ei ole ulkoista hyötyä. Voidaan toki kysyä, olisiko elämä ilman älyllistä uteliaisuutta, tiedollista kulttuuria ja autonomiseen harkintaan perustuvaa moraalialia ihmisarvoista ja merkityksellistä, vaikka ulkoista hyvää olisi rajattomasti. Jos hyödyn käsitettä välttämättä halutaan käyttää, olisi instrumentaalisen lisäksi puhuttava konstitutiivisesta eli kokonaisuuden osana ilmenevästä hyödystä.

Vaikuttavuudesta puhuttaessa tarvitaan kaksoisstrategiaa. On korostettava, että tieteen arvo ei typisty ulkoisesti hyödylliseen. Tiedettä on ylläpidettävä jo siksi, että ihminen voi toteuttaa itseään ajattelevana, moraalisena ja kulttuuria luovana olentona. Jos lisäksi epäsuorat ja pitkäkestoiset ulkoiset vaikutukset otetaan huomioon ja huolellisesti kartoitetaan, voidaan osoittaa myös tieteen hyödyllisyys ja kannattavuus sijoituksena.

Kun tieteen vaikuttavuudesta puhutaan yleisesti, luonnontieteitä ja ihmistieteitä koskevat paljolti samat ongelmat. On myös erityisesti humanistisia aloja ja yhteiskuntatieteitä koskevia vaikuttavuuden muotoja. Sisäisen arvon lisäksi nämä alat ovat ulkoisesti hyödyllisiä, koska niitä tarvitaan yh-

teiskunnallisten ongelmien tunnistamisessa ja ratkaisemisessa. Ihmistieteellinen tieto parantaa edellytyksiä tehdä viisaita päätöksiä ja välttää tyhmyyksiä. Se edistää myös kansalaisten mahdollisuuksia ymmärtää itseään ja toisiaan, kritisoida vallanpitäjiä sekä suojautua vallan väärinkäytöltä.

Historian puolustus

Historian tehtävä on kertoa, miten elämänmuotomme on syntynyt ja miten nykyinen poikkeaa menneestä. Se auttaa hahmottamaan, mitkä ympäristömme piirteet ovat pysyviä ja mitkä muuttuvia, mitkä välttämättömiä ja mitkä satunnaisia, mitkä suunniteltuja ja mitkä tarkoittamattomia. Sen tehtävät liittyvät ymmärtämiseen, kritiikkiin ja rakentamiseen. Historia voi edistää myötätuntoa menneisyyden ihmisiä kohtaan, jotka ovat joutuneet ilman omaa syytään kohtalokkaisuun valintoihin vajavaisen tiedon pohjalta. Se voi myös kritisoida vallankäyttöä paljastamalla valheellisia myyttejä ja alhaisia motiiveja sekä menneisyydessä että nykyisyydessä. Historiasta voi jopa oppia. Menneisyyden ajatukset ja ilmiöt antavat virikkeitä nykyisyyttä ja tulevaisuutta varten, usein toki enemmän mahdollisuuksien rajoja selkeyttämällä kuin valmiita ratkaisuja tuottamalla.

Edellinen ei riitä vastaukseksi vaikuttavuudesta. Halutaan myös tietää, kuinka paljon tulee sijoittaa historiaan suhteessa muihin aloihin. Lisäksi kysytään, millainen tutkimus on erityisen vaikuttavaa historian sisällä. Miksi olisi rahoitettava enemmän tätä kuin tuota hanketta? Periaatteellisemmin voidaan vielä kysyä, olisiko priorisoitava tutkimusta, joka tieteen sisäisen arvon ja merkityksen lisäksi tuottaa erityisen paljon ulkoista hyötyä. Tällöin kuitenkin törmätään taas mittaamisen, ennakoimisen ja epäsuoruuden ongelmiin.

On jopa pohdittu, onko suomalaisella yhteiskunnalla velvollisuutta tukea tieteel-

listä perustutkimusta, vaikka tunnustettaisiin tieteen yleinen merkitys ja vaikuttavuus. Sitran yliasiamies Esko Aho on epäillyt Suomelta puuttuvan resursseja perustutkimuksen ylläpitämiseen ja suositellut keskittymistä välitöntä hyötyä tuottaviin sovelluksiin. Jos perustutkimus on kallista, miksi harjoittaa sitä Suomessa? Eikö pienelle maalle ole ole edullisempaa omaksua tietoa ulkomailta ja soveltaa sitä suomalaisten tarpeisiin?

Ihmistieteiden ja varsinkin historian on helppoa vastata Aholle. Humanistiset alat ja yhteiskuntatieteet ovat kontekstuaalisia, aikaan ja paikkaan sidottuja, historia erityisesti. Jos historiantutkimuksen halutaan vaikuttavan juuri suomalaiseen yhteiskuntaan, on oltava myös Suomen kontekstin tuntevia historioitsijoita. Tämä ei tarkoita vain sitä perinteistä väitettä, että Suomen historiaa eivät osaa eivätkä halua tutkia muut kuin suomalaiset. Historia ei ole enää ensijaisesti kansallinen tiede, vaan globalisaation aikana suomalaisten on tutkittava myös muun Euroopan ja koko maailman historiaa. On myös hyvä muistaa, että historiaa on alati kirjoitettava uudelleen, koska konteksti muuttuu koko ajan samoin kuin tutkijoiden ja yleisön käsitykset historian tehtävästä. Ei riitä, että vain sovelletaan ja välitetään tietoa muualta. Jotta voisi luotettavasti soveltaa, täytyy olla itsekkin tutkija. Vain tieteen sisäisin kriteerein laadukas, kansainvälisessä tiedeyhteisössä toimimaan kykenevä historioitsija voi kantaa vastuuta historian yhteiskuntaan suuntautuvasta vaikutusulottuvuudesta.

Luottavasti tulevaisuuteen

Akatemiaan kokoontunut historioitsijapaneeleli toisti osin samoja teemoja kuin aikaisempi keskustelu. Asenne oli enemmän luottavaisen suojea kuin torjuva, vaikka tutut huolet mittaamisen ja ennakkoinnin vaikeudesta sekä välineellisen hyötyajattelun vaa-roista nousivat taas esiin. Historioitsija kui-

tenkin mieltää työnsä yhteiskunnalliseksi. Monen keskeinen motivaatio on halu vaikuttaa keskusteluun ongelmia esiin nostamalla ja asenteita kyseenalaistamalla. Historioitsijat korostivat ammattiyhteisönä, että tutkimus ihmisestä ajassa ja paikassa, elämästä koko sen moninaisuudessa, on antanut heille erityistä arvostelukykyä yhteiskunnallisten asioiden välisten yhteyksien huomaamiseksi.

Akatemian keskustelussa korostui kaksi teemaa. Useat panelistit painottivat historian yhteiskunnallisuutta, julkisuusroolia sekä kykyä ja halua kommunikoida yleiskielellä myös tiedeyhteisön ulkopuolelle. Samalla he kuitenkin myös vaativat tutkimukselle hyötypaineilta ja median vaatimuksilta rauhoitettua tilaa. Vain tieteellisesti laadukas, tutkijoiden omikseen kokemista intresseistä nouseva tutkimus voi olla aidosti vaikuttavaa. Vaatimusta voidaan perustella, mutta tulosvastuulta, kilpailulta ja tutkimuskohteiden valinnan perustelulta se tuskin vapauttaa.

Toinen askarruttava teema oli tutkimuksen kieli ja julkaisuforumit. Monia huolestuttaa, kun tutkimuksen laatua ja jopa vaikuttavuutta mitataan julkaisujen määrällä englanninkielisissä aikakauskirjoissa. Historioitsijat julkaisevat näet paljon myös kirjoja ja haluavat varata aseman ja arvon kotimaisillakin kielillä julkaistulle tutkimukselle.

Suomenkieltä tieteen ilmaisuvälineenä on vaalittava, mutta kansallistenkin tieteiden on esitettävä tuloksensa myös kansainväliselle tiedeyhteisölle. Englanninkielen vaikeutta

ja sen ylivallan ikävyyttä on turha marista. Vaikka asiaa ei ole kukaan valinnut, englantia on humanistisillakin aloilla ainoa aidoisti kansainvälinen kieli ja muut provinssiaalisiksi vaipuneita. Euroopan tiedesäätiössä kansainvälisten viittausindeksien tekoon osallistuneena tiedän, että saksalaiset ja jo italialaisetkin hyväksyvät tämän oman kielensä osalta. Ranskassa pitäisi tehdä samoin. Ja tieteessä tarvittavaa englantia oppii kuka tahansa – puhumalla, kirjoittamalla ja matkustamalla. Onneksi historioitsijayhteisö on tässä suhteessa ajanmukaistunut nopeaa tahtia.

Seuratessani lähinnä tuoreimmista historian professoreista koostuvaa paneelia, vakuutuin, että historiantutkimus voi luottaa tulevaisuuteen. Sama on kokemukseni viidestä vuodesta Akatemian toimikunnan jäsenenä. Historia on kovatasoisimpia aloja tutkijatohtoreista ja akatemiattutkijoista kilpailtaessa. Itsen vähättelyä ja turhaa varovaisuutta taitaa alalla silti olla. Akatemiaprofessorin viranhakuun ei ole moni historiantutkija viime vuosina edes ilmoittautunut, eikä huippuyksikköohjelmassa ole yhtään historian omaa hanketta. Olisi aika puhkaista nämäkin lasikatot.

Tähän päätän viisivuotiskauteni *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajana. Työ on ollut innostavaa, mutta uudet haasteet kutsuvat. Lämpimät kiitokset yhteistyöstä julkaisijajärjestöille, lehden hallitukselle, toimitukselle, kirjoittajille ja lukijoille sekä onnea seuraajalleni dosentti Pirjo Markkolalle ja uudelle toimitukselle.

Juha Sihvola